

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

KUR'AN MEÂLLERİ SEMPOZYUMU

-eleştiriler ve öneriler-

(I)

24-26 Nisan 2003

İZMİR

DÜZENLEYEN

Diyanet İşleri Başkanlığı

&

Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

ANKARA—2007

Tertip Heyeti:

Prof. Dr. Ömer DUMLU
Doç. Dr. Hüseyin YAŞAR
Yard. Doç. Dr. Mustafa ÖZEL
Araş. Gör. Dr. Muammer ERBAŞ
Araş. Gör. Ziya ŞEN

Redaksiyon

Dr. Ömer MENEKŞE

Tashih

Dr. Kıyasettin KOÇOĞLU
Dr. Faruk GÖRGÜLÜ
A. Osman PARLAK
H. Duran NAMLI

Dizgi & Grafik

Recep KAYA
Hüseyin DİL
İlker ÇALIŞKAN

Baskı

GURUP Matbaacılık
Tlf.: (0312) 384 73 44

2007-06-Y-0003-672
ISBN: 978-975-19-4115-2

© Diyanet İşleri Başkanlığı

Dini Yayınlar Dairesi Başkanlığı
Derleme ve Yayın Şubesi Müdürlüğü
Tel: (0312) 295 72 93 - 295 72 94 - Fax: (0312) 284 72 88
e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

KUR'AN TERCÜMESİNDE HİNT ALT KİTASI ÖRNEĞİNDEN YARARLANMA

Yard. Doç. Dr. Abdulhamit BİRİŞİK*

I. GİRİŞ

Hint alt kıtasının İslâm'la şereflenmesi Emevî Halifesi Velid b. Abdulmelik devrinde genç komutan Muhammed b. Kâsım es-Sakafî (ö.98/717) eliyle olmuştur. Bölgede müslüman Arapların yönetim ve nüfuzu h. V. asrın ortalarına kadar gittikçe zayıflayarak sürmüştür.¹ Hindistan'ın büyük bir kısmının müslümanların eline geçmesi ve köklü kültürel değişimlerin yaşanması Gazneliler devrindedir. Gazneli Mahmud (ö.421/1030) ve sonraki komutanlar bu bölgeleri ele geçirmekle kalmamış burasını kendileri için vatan edinmişler, dinler ve kültürler arası etkileşimin de kapılarını açmışlardır.² Gerek Gazneliler gerekse sonraki Türk devletleri hâkim oldukları coğrafyada ilim ve din adamlarına büyük değer vermiş ve çok sayıda eğitim kurumu açmışlardır.³ Hindistan'da Gazneliler'le başlayan Türk-İslâm hâkimiyeti İngilizler'in 1857 bağımsızlık savaşı sonrası idareyi ele geçirmelerine kadar devam etmiştir. Gaznelilerin bölgeye en büyük hediyesi "Urdu" dilidir. Hindistan'da pekçok dil ve lehçe bulunması sebebiyle farklı bölgelerdeki insanların birbiriyle iletişiminde büyük problemler yaşanmaktaydı. Gazneliler bölgeye Orta Asya'dan çok sayıda insan getirmiş ve bunları Hindistan'ın farklı bölgelerine iskân etmişlerdi. Ayrıca İslâmlaştırma faaliyetlerinde bulunan mutasavvıfların büyük bir kısmı da yine Orta Asya menşeli ve Türk kökenli idi. Orduda görev yapan Türk asıllı komutanlar ile Hindu komutan, asker ve tercümanlar birbirleriyle kaynaşmakta ve yekdiğerinin dilini öğrenmekteydiler. Ülkenin tümünü dolaşan mübelliğlerin de bu kaynaşma ve etkileşimde rolleri bulunmaktadır. Bu kaynaşma sonun-

* Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

1 Mubârekpûrî, Kadî Athar, "el-Hukûmâtü'l-Arabiyyetu fi'l-Hind ve's-Sind" (trc. Abdulaziz İzzet Abdulcefil), ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye, V/3 (İslâmâbâd 1970), 46-7.

2 Lal, K.S., *Early Muslims in India*, New Delhi 1984, s. 27; Bayur, Y. Hikmet, *Hindistan Tarihi*, Ankara 1946, I, 127-186; Bedahşânî, Makbûl Beg, "Hind", *Urdu Dâire-i Ma'ârif-i İslâmiye* (UDMI), I-XXIII, Lahor 1964-89, XIV, 175.

3 İkrâm, Şeyh Muhammed, *Âb-ı Kevser*, Lahor 1992, s. 59-62.

da zamanla Türk ordusu içerisinde yeni bir dil doğmaya başlar. Önceleri sadece birtakım kelime ve kullanışlardan ibaret olan bu dil zamanla gelişir ve zenginleşir. Cümle yapısı olarak Gazneli devlet adamlarının dili olan Türkçe'nin esas alındığı bu dile Arapça, Farsça, Türkçe ve mahalli dillerden çok sayıda kelime ve kullanış girer.⁴ Gaznelilerin hâkimiyeti yıllarında ve ardından Gûrîler döneminde adına "Hindî" veya "Hinduî" ya da karma anlamında "Rihte" denilen bir dil doğar. XIII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde dil müstakil bir hüviyet kazanmaya başlar. Urduca yerliler ve sonradan buraya gelen Türkler arasında köprü vazifesi gördüğünden çok kısa zamanda benimsenir ve bu dilde edebiyat ürünleri verilmeye başlanır.⁵ Daha sonra bu dilin Dekkenî⁶ ve Gucerâtî⁷ adıyla iki lehçesi ortaya çıkar. Âdilşâhîler hanedanından II. İbrâhim b. Tahmasb (saltanatı 1579-1626) Dekken Urduca'sını saray dili yapan ilk padişah'tır. Onun devrinde Urduca artık tamamen bir şiir ve edebiyat dili hâlini almıştır.⁸ Bâbürlü Padişahı Evrenğzîb Âlemgir (saltanatı 1658-1707) zamanında Urdu edebiyatının yeni bir devri başlar. Daha önce Urduca'da kelime ve ıstılah bazında Sanskritçe ve Prakrit dilinin ağırlığı kendisini açıkça hissettirirken Evrenğzîb zamanında bunun yerini Farsça ve Arapça almıştır.⁹ Temeli Gazneliler devrinde atılan bu yeni dile "Urdu (ordunun dili)" adının verilmesi Bâbürlü hükümdarları dönemine (özellikle 1770-80 arası) rastlar.¹⁰ Günümüzde de Urdu veya Urdu Dili adıyla varlığını sürdürmekte olan bu dil Pakistan, Hindistan, Bangladeş, Güney Afrika, İngiltere ve diğer birçok ülkede takriben 400 milyon¹¹ insan tarafından konuşulmaktadır. Bölgeye İslâm'ın gelmesiyle sadece Urdu dilinde değil diğer mahalli dillerde de dinî ilimlerle ilgili çalışmalar yapılmıştır. IRCICA tarafından hazırlanan "*World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy*

4 Urdu dilinin menşei tartışmaları için bk. Sedîd, Enver, *Urdu Edeb ki Muhtasar Târih*, İslâmâbâd 1991, s. 43; Buhârî, Süheyl, "Mes'ele-i Âğâz-ı Urdu", *Lisânî Makâlât* (ed. Süheyl Buhârî), İslâmâbâd 1991, III, 334; Câlîbî, Cemîl, *Tarih-i Edeb-i Urdu*, I-II, Lahor 1987, I, 3.

5 Eserlerinde Hindî (Urdu) kelimeler kullanan ilk şâir ve yazarın Türk asıllı Emir Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1325) olduğu belirtilmektedir (Hayatı için bk. Mirza, Mohammad Wahid, *The Life and Works of Amir Khusrau*, Lahore 1962; Abdur Rehman, Sabahuddin, *Amir Khusrau as a Genius*, Delhi 1982; Türkmen, Erkan, *Emir Hüsrev-i Dihlevî'nin Hayatı, Eserleri ve Edebî Şahsiyeti*, Ankara 1989; İkrâm Âb-ı Kevser, s. 177-96; Kurtuluş, Rıza, "Emir Hüsrev-i Dihlevî", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1995, XI, 135-7).

6 Dekken Urduca'sı için bk. Abdulhak, *Abdulahak'ın Urdu ki İbtidâî Neşv vü Nümâ meyn Sûfeyâey Kirâm ka Kâm*, Evrenğâbâd 1933, s. 85; a.mlf., "Ordu", *MEB. İslâm Ansiklopedisi (İA)*, IX, 393; Sedîd, age., s. 95-8; Nakvî, Seyyid Kudret, "Ehl-i Dekken ki Urdu Hidmât", *Lisânî Makâlât*, İslâmâbâd 1988, II, 73-116; Şattârî, Seyyid Hamîd, *Kur'an-ı Mecîd key Urdu Terâcim u Tefâsîr ka Tenkîdî Mutâla'a*, Haydarâbâd (Dekken) 1982, s. 37-41.

7 Gucerât Urduçası ve evreleri için bk. Abdulhak, *Urdu ki İbtidâî Neşv*, s. 85-7; Câlîbî, age., I, 87-144.

8 Abdulhak, "Ordu", IA, IX, 394. Urduca'nın ikinci defa resmi dil olması 1252/1836 yıllarına rastlamaktadır (bk. Kâsımî, *Ahlâk Hüseyin, Mehâsin-i Mûzihu Kur'an*, Beyra 1983, s. 92).

9 Abdulhak, "Ordu", *UDMİ*, I, 344.

10 Buhârî, Süheyl, "*Urdu Zübân ka Sefer*", *Lisânî Makâlât*, İslâmâbâd 1991, III, 394-6.

11 Seyyid Habîbulhak Nedvî Urduca'nın dünyanın üçüncü büyük dili olup 576 milyon insan tarafından konuşulduğunu iddia etmektedir (bk. "Urdu ki Ehemmiyet", *Câmî'a*, 90/5, Delhi 1993, 28).

Quran:Printed Translations: 1515-1980 (İstanbul 1986)" adlı bibliyografik çalışmaya bakılacak olursa eserdeki en geniş yerin Urdu diline ayrıldığı, bölgedeki Pencabice, Sindice, Peştuca, Tamilce, Telugu, Sanskritçe... gibi diller de hesaba katılırsa neredeyse diğer dünya dillerinde yapılanlar kadar Kur'an tercümesinin Hint alt kıtasında yapıldığı sonucu çıkar (Urduca 770+Pencabice 60+Sindi 49+Peştuca 37=816, Türkçe 301, Farsça 172). Sempozyumda bütün bu tercümeleri tanıtmak hem imkânsız hem de yarsız olacaktır; şu kadar var ki ben o bölgedeki Kur'an tercümelerine dikkat çekebilirim kendimi bahtiyar hissedeceğim. Çünkü o bölge insanı ile aynı dinî, aynı mezhebi (Hanefiliği), bir dereceye kadar aynı kanı ve yapısı itibarıyla aynı dili taşıyoruz. Bütün bunlar Urdu dilinde hazırlanan emek mahsülü Kur'an tercümelerinden yararlanmamız gerektiği sonucunu vermektedir.

Tebliğ özetimizde Hint alt kıtasında Kur'an tercümelerinin yaygınlaşma ve çoğalma nedenlerinden bahsedildikten sonra özelliği olan bazı Kur'an tercümelerini kısaca tanıtabalım.

II- XVIII. ve XIX. YÜZYILDA KUR'ÂN'IN TERCÜMESİNE İLGİNİN ARTMASININ SEBEPLERİ

Hindistan'da medrese geleneği eskilere kadar gitmektedir. Bir ilim olarak Arapça'nın ve Arapça olarak yazılan eserlerin eğitimi Hindistan cami ve medreselerinde buraya İslâm'ın gelişiyle başlamıştır. Ancak gerek Kur'an'ın gerekse hadislerin mahalli dillere tercümesi birkaç istisna dışında sonraki dönemlerde olmuştur. Kur'an'ın kendine ait mucizevi dil özelliklerini de gerekçe gösteren bazı ilim adamlarının onun tercümesine ve hatta dinî ilimlerin halka inmesine karşı çıktıkları bilinmektedir. Benzeri inhisarcı anlayış Hristiyan din adamlarında ve Yahudi bilginlerinde de vardı. Bu nevi -sözüm ona- müslüman ilim adamları Kur'an'ın başka dillere çevirilmesine tamamen karşı olduklarından Kur'an'ın çevirisi işinin bir hayli geciktiği söylenebilir.¹² Ancak özellikle Gazneliler ile birlikte burada faaliyete başlayan Çiştîyye tarikatına mensup alim ve mu tasavvıflar halka İslâm'ı anlatmak için Urdu dilini kullanmışlar ve sohbetlerinde Farsça ve Arapça'yı bilmeyenlere Urduca açıklamalar yapmış ve ilgili ayetleri Urduca'ya tercüme etmişlerdir.¹³ Bu münferit ve kopuk çalışmalar bir yana bırakılırsa Hint alt kıtasında yapılan ilk tam Kur'an tercümesinin hangisi olduğu ve ne maksatla yapıldığı konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Tahminlere göre, Hint alt kıtasında yapılan ilk Kur'an tercümesi Sindi dilinde hazırlanmış olup Iraklı bir alim tarafından 270 yılında tamamlanmıştır.¹⁴ Büzürg b. Şehriyar'ın (ö. IV/X. yüzyıl) *Kitâbü Acâ'ibü'l-Hind* adlı eserinde naklettiğine göre Kuzey Pencab'ın yöneticisi Raca, Mansura bölgesi yöneticisi

12 Şattari, *age.*, 24-25.

13 Şattari, *age.*, s. 26-27. Ayrıca bk. Abdulhak, *Urdu ki İbtidâi Neşv vü Nümâ meyn Sûfeyâey Kirâm ka Kâm.*

14 Nakvî, Cemil, *Urdu Tefasir*, İslâmâbâd 1992, s. 22.

Abdullah b. Abdulaziz'den birisini görevlendirerek Kur'an'ı tercüme ettirmesini talep etmiş. O da Irak asıllı bir alimi görevlendirmiş ve Kur'an Yasin sûresine kadar tercüme edilmiş. Kur'an tercümesini okuyan Hintli Raca müslüman olmuştur.¹⁵

Urduca'da ilk Kur'an çevirisi ise XVI. asrın sonlarında kaleme alınmıştır. Müterci-mi ve yazım tarihi anlaşılamayan Amme cüzü tercümesinde yer yer tefsir mahiyetinde kısa notlar da bulunmaktadır. Urdu dili bakımından dönemin bütün özelliklerini taşı-makla birlikte, muhteva ve tercüme tekniği bakımından zikre değer önemli bir husu-siyeti bulunmamaktadır.¹⁶ Kadı Muhammed Muazzam Senbelî 1131/1719 yılında bir Kur'an tercümesi yapmış, 1150/1737 yılında yapılmış olan bir başka Kur'an tercüme-sinin ise müellifi bilinmemektedir. Bu iki eser yazma hâlinindedir.¹⁷ Bu tarihlerde Kur'an tercümesinin saiklerinin neler olduğunu tam olarak bilemiyoruz. Ancak Bölgede 1550 yıllarından itibaren faaliyet gösteren Hristiyan misyonerlerin Urdu dilini öğrenip bu dil-de yayın yapmalarının etkisi olabilir. Bu iddiamızın gerekçeleri üzerinde ileride durmak istiyoruz. Ancak öncelikle bu faaliyetleri hazırlayan global nedenleri tahlil etmek daha faydalı olacaktır.

Avrupalılar, Müslümanların İspanya'dan tamamen çıkarılması yıllarından sonra misyonerlik faaliyetlerinde ve ticari seyahatlerinde Hint alt kıtasını hedef bölgelerden biri olarak seçmişlerdi. Bunda bölgenin zengin kaynakları ile putperest (pagan) kabul edilen az eğitilmiş fakir yerli Hindu nüfusunun da etkisi vardır. Batılılar misyonerlik fa-liyetleri sonucunda Hintlileri Hristiyanlaştırarak burada bir etki alanı oluşturmak isti-yorlardı. Daha misyonerler bölgeye gitmeden önce Avrupa'ya bölgeyle ilgili gelen ilk bilgiler Hindistanla ticari faaliyetlerde bulunan Portekizli, Venedikli, Hollandalı, Fran-sız, İtalyan ve İngiliz denizciler yoluyla ulaşmıştır. Bunlar kendi ülkelerine Hindistan'ın coğrafi, malî, idarî, dinî, etnik ve sosyal yapısı ile ilgili bilgiler vermekte ve insanları bu-ralara gelme noktasında teşvik etmekteydiler. Bu bilgiler Hindistan'a olan ilgiyi artırmış ve 1550'li yıllardan başlayarak buralara kalıcı mahiyette misyonerler ve bütün ül-keyi dolaşan tüccar ve seyyahlar gelmeye başlamıştır. Özellikle Babürlü Hükümdarı Ek-ber Şâh (ö. 1605), Cihangir (ö. 1627) ve Şah Cihan'ın (ö. 1657) saltanat yıllarında bu misyoner ve seyyahlar ülkede dolaşmak ve Hristiyanlık propagandası yapmak için bü-yük kolaylıklar elde ettiler.

Hindistan'a gelen batılılar mahalli dillerle birlikte Urduca'yı da öğrenmekteydiler. Meselâ Katolik Cizvit papazı İngiliz Thomas Stephens 1579'da Hindistan'a gelmiş ve burada 1619'a kadar 40 yıl kalmıştır. Stephens'in Hindustani denilen Urduca'yı bilim-sel usullerle inceleyen ve bu dilin basit gramerini yine bu dilde yazan ilk kişi olduğu söylenir. Ayrıca o, Konkani ve Marati dillerini de öğrenmiş ve bu dillerde de yazılar ka-

15 Şattari, *age.*, s. 23-24.

16 Abdulhak, "Purânî Urdu meyn Kur'an-ı mecîd key Terâcim u Tefâsîr", *Seyyare Dacîst (Kur'an Num-ber)*, II, 178; Saliha Abdulhakîm Şerefüddin, *Kur'an-ı Hakîm key Urdu Terâcim*, Karaçi, ts. (Kadimi Kütübhaneye), s.83.

17 Ahmed Han, *Kur'an-ı Kerîm key Urdu Terâcim*, İslâmâbâd 1987, s. 12.

leme almıştır.¹⁸ Cizvit papazlarının halka yönelik propaganda faaliyetleri İslâm alimlerinin dikkatini çekmiş ve bunlara karşı bazı faaliyetler başlatılmışsa da Babürlü devletin talihsiz bir şekilde misyonerleri kollaması ve misyonerlerin sistemli çalışmaları sayesinde faaliyetleri kesintiye uğramaksızın devam etmiştir. Okuma yazması olup ta sadece Urduca ve mahalli dilleri bilen yerli halka yönelik olarak başlatılan en önemli ve etkin kampanya, Urduca ve diğer mahalli dillerde Hristiyanlık ve İslâm ile ilgili daha çok propagandaya yönelik kitap ve broşürler hazırlayarak dağıtmak idi. Bu şekilde halkın dinî düşüncelerinde köklü değişiklikler yapmayı hedefleyen misyonerlerin bu faaliyetleri bir ölçüde başarılı da oldu ve münhasıran kast sisteminin altında bulunan birçok Hindu kendi dinini bırakarak Hristiyanlığa geçti. Özellikle İngilizler'in Doğu Hint Şirketi vasıtasıyla yaptıkları faaliyetler esnasında Urdu dilinde yazılan eserlerin ve bu dille yapılan tercümelerin büyük etkisi olmuştur. Batılı misyonerlerin ve ilim adamlarının bu dönemlerde Kitab-ı Mukaddes'i ve Kur'an-ı Kerim'i Urduca'ya ve hatta diğer bazı mahalli dillere çevirerek yaygınlaştırdıkları bilinmektedir. Bunun en temel hedefi gerek Kur'an'ı gerekse Kitab-ı Mukaddesi kendi tercüme tarzları ve tercümeye getirdikleri yorumlarıyla sunmaktı. Meselâ Benjamin Schultze 1725 yılında Kitâb-ı Mukaddes'in Tamil dilindeki çevirisini tamamlamış, Urduca çevirisini ise 1741'de yapmıştır.¹⁹ İlk modern misyoner olarak bilinen Henry Martyn (1781-1812) ise Doğu Hint Şirketi'nin görevlisi olarak Hindistan'da beş yıl (1806-1810) kadar kalarak İncil'in Arapça, Farsça, Urduca ve diğer mahalli dillere çevirilmesi programını organize etmiştir. Asıl itibarıyla 1804 yılında Serampore'de başlayan faaliyet Fort William College'in yardımlarıyla ikmal edilmişti.²⁰

Henry Martyn'in Urduca hocası olan ve Kalküta'daki Fort William College'nin kuruluşunda (kuruluş 1800) görev alan John Gilchrist (Cilkrist ö. 1841)²¹ önderliğinde Mevlî Emânetullah Şeyda, Mir Bahadır Ali, Gavs Ali Hafız, Kazım Ali, Mevlî Fazlullah'dan oluşan bir heyet Fort William College adına 1803-1804 yılları arasında bir Kur'an tercümesi de hazırlamıştır.²² Amerikalı Presbetarian misyonerleri de Kur'an-ı Kerim'i tercüme etmiş ve 1844 yılında Delhi'deki Matbaa-i Peygam'da bastırmışlardır.²³ Ayrıca din değiştirerek Hristiyan olan Peder Dr. Ahmed Şah *Tercümetü'l-Kur'ân* (Kan-

18 James Southwood, "Thomas Stephens, S.J., The First Englishman in India", *The Islamic World in Foreign Travel Accounts: Mughal India According to European Travel Accounts : Texts and Studies II* (Ed. Fuat Sezgin), Volume 76, Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften, Frankfurt 1996, s. 82.

19 bk. Schimmel, Annemarie, *İslâm in the Indian Subcontinent*, Leiden 1980, s. 181; Metcalf, Barbara Daly, *Islamic Revival in British India: Deoband, 1860-1900*, Princeton 1982, s. 48. Urduca'nın önemini kavrayıp onu öğrenen ve bu dille eserler veren batılılar için bk. Cemil Câlîbî, *age.*, II, 1061-7; <http://members.shaw.ca/Malabar-MS/MALABAR.HTM>.

20 Powell, Avril Ann, *Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India*, London 1993, s. 82-83, 89.

21 Powell, *age.*, s. 90.

22 Abdulhak, "Purânî Urdu meyn Kur'an-ı Mecîd key Terâcim ve Tefâsîr", s. 180; Sâliha, *age.*, s. 95-96. Geniş tanıtımı için bk. Şattari, *age.*, s. 188-203.

23 Saliha, *age.*, s. 98.

pur 1915, 508 s.)²⁴ ve Peder Ali Bahş *Tefsir-i Kur'an* (Lahor 1935)²⁵ adıyla Kur'an'ı Urduca'ya çevirmişlerdir.

Evrengezib Âlemgir'den sonra Babürlü Devleti'nin gücü iyice azaldı ve ülke yavaş yavaş İngilizler'in kontrollerine geçti. Batılıların müslüman ve diğer yerli halklara karşı olan niyetlerini zamanında keşfeden Şah Veliyyullah Dihlevî (1703-1762) ve oğullarının ise bunların menfi etkilerini azaltıcı tedbirler aldıklarını görmekteyiz. Şah Veliyyullah'ın bizzat kendisinin ümmeti bir araya getirecek tarzda Kur'an eğitime önem vermesi, hatta muhalefete rağmen²⁶ Kur'an'ı Farsça'ya çevirmesi²⁷; oğullarının, bölge halklarını bütünleştirici bir dil olan Urduca'yı özel hocalar marifetiyle öğrenmelerini sağlaması ve onları Kur'an tercüme ve tefsirine yönlendirmesi bu tedbirlerden bazıları olarak görülmektedir. Bu dönemde büyük oğlu Şah Abdulazîz Dihlevî (1746-1824) Kur'an'ın Farsça bir tefsirini yazmış, ortanca oğlu Şah Refüddin (1750-1818) Kur'an'ı Urduca'ya tercüme etmekle kalmamış bir de Urduca tefsir yazmıştır. Küçük oğlu Şah Abdulkadir (1753-1814) ise Urdu dilinin şaheseri olan Kur'an tercümesini hazırlamış ve "Mûzihu Kur'an" adıyla Urduca muhtasar bir tefsir yazmıştır. Bütün bu faaliyetlerin bölgede sürdürülen Hristiyanlaştırma ve misyonerlik faaliyetlerine karşı yürütüldüğünün en önemli delili Şah Abdulazîz Dihlevî'nin ülkeyi ele geçirmeye çalışan İngilizlere karşı tavrıdır. O, İngiliz Doğu Hint Şirketi'nin aslı hüviyetinden çıkıp bir devletin Hindistan üzerindeki dinî, siyasî ve ekonomik emellerini gerçekleştirme aracı olmaya başladığını gördüğü için yakın dostları ve talebelerini uyarmış hatta bir görüşe göre onları silahlı mücadeleye teşvik etmiştir. Hindistan'ın İngiliz denetimine giren bölgeleriyle ilgili verdiği meşhur "dârü'l-harb" fetvası (1218/1803) bu anlayışın mahsulüdür.²⁸ Şah Abdulaziz, İngiliz hâkimiyeti öncesinde yazdığı bir şiirinde de bu konuya dikkat çeker: "Ben, mal mülk sahibi İngilizler'in Delhi ve Kâbil arasını ele geçirip ifsat edeceklerini görüyorum".²⁹ Ayrıca Annemarie Schimmel'e göre, Şah Refüddin ve Şah Abdulkadir'i Kur'an'ı Urduca'ya çevirmeye sevkeden âmil Benjamin Schultze'nin Tevrat ve İncil'i 1741'de Urduca'ya çevirmesidir. Bu bilgi ve iddia bazı açılardan tenkit edilmişse³⁰ de bir gerçeğe işaret ettiği aşîkârdır.

24 Saliha, *age.*, s. 122

25 Ahmed Han, *age.*, s. 192; Saliha, *age.*, s. 127.

26 Bir kısım -sözüm ona- ulema tercüme sebebiyle Şah Veliyyullah'ın katlini öngörmüşlerdi (bk. Süreyya Dâr, *Şah Abdulaziz Muhaddis Dihlevî*, Lahor 1991, s. 81.

27 Fethü'r-rahman, *Haşimi Press*, Delhi 1296. Kur'an'ın tercüme edildiği dönemde müslüman halkın Kur'an'a olan ilgisi sadece hastalara okumaktan ibaretti, onun manalarına nüfuz etme ve tanıma yönünde bir gayret yoktu. Dihlevî ailesinin Kur'an üzerine eğilip eserler meydana getirmesinden sonra halkta Kur'an'a yönelik bir şevk oluştu. Bunu üzerine medrese ve mescitlerde Kur'an'ın anlamının öğrenilmesi için özel yerler açıldı (bk. Dar, s. 110).

28 Fetvanın metni için bk. Miyân, *Seyyid Muhammed, Ulemâ-i Hind ka Şândâr Mâzi*, I-VI, Karaçi 1986-92, II, 79-83; Dâr, Süreyyâ, *Şah Abdulaziz Muhaddis Dihlevî*, Lahor 1991, s. 127-8; Faruqi, Ziya-ul-Hasan, *The Deoband School and the Demand for Pakistan*, Lahore 1962, s. 2-3; Qureshi, *Ishtiaq Husain, The Muslim Community of the Indo-Pakistan Subcontinent 610-1947*, Delhi 1985, s. 220.

29 en-Nedvî, Ebü'l-Hasen Ali, *Tarih-i Da'vet u Azîmet*, I-VII, Karaçi, ts., V, 367.

30 Rizvi, Saiyid Athar Abbas, *Shah Abd al-Aziz: Puritanism, Sectarian, Polemics and Jihad*, Canberra 1982,

Özellikle XVIII. yüzyılın ortalarından itibaren niyetlerini iyice belli eden Batılıların, kendi düşüncelerini yerli dillerde ortaya koyma ve bu dilleri bilen Batılıları istihdam ederek bölge insanı üzerinde bir tesir meydana getirme plânları müslümanların eserlerinde Arapça'nın yanında, hatta ondan biraz daha fazla olarak Urduca'yı da kullanmaları sonucunu doğurmuştur. Babürlü yönetimi 1832 yılında Urduca'yı devletin resmi dili ilân etmiştir.³¹ Müslümanlar tarafından bu dönemden itibaren yapılan Kur'an tercümelerinin bir tepki ürünü olduğunu söylemek abartı olmayacaktır. Ancak tepki de olsa bir hata ve eksikliğin gecikmiş telâfisi sayılabilecek bu faaliyetler insanların Kur'an'a olan ilgisini artırmış ve güzel çalışmaların vücuda gelmesini sağlamıştır.

İngilizler'in 1857 bağımsızlık savaşıdan sonra Hindistan'ı tamamen ve fiilen ele geçirmeleri müslümanların gelecekle ilgili ümitlerini büyük ölçüde yok etmişse de çabuk toparlanmışlar ve kendi aralarında örgütlenmişlerdir. Kısa zaman içerisinde Delhi, Diyobend, Birili, Aligarh, Leknev ve Haydarabad merkezli ekoller oluşmuştur. Bunların Kur'an eğitimine hız vermeleri sonucunda Kur'an tercüme ve tefsirleriyle Urduca eserler 1870'lerden sonra tabir yerindeyse bir patlama yaşamıştır. Bölgede yapılanmasını ilk tamamlayan Hindistan Ehl-i hadis ekolünün önde gelen temsilcisi Sıddık Hasan Han Kannevcî (1832-1890) Bôpal (Bhopal) emiresi ile evlenince büyük bir maddî imkân elde etmiş ve bu imkânları dinî ilimlerin yaygınlaştırılmasına ve hadis külliyyatının Urduca'ya çevirisine harcamıştır. 1800'lü yılların başlarına kadar hemen hemen hiçbir hadis külliyyatı Urduca veya başka bir mahalli dile çevirilmezken, hatta Mişkâtü'l-Mesâbîh'ten başka bir eser yaygın değilken Sıddık Hasan Han, Kütübü Sitte ve Muvatta'yı Urduca'ya çevirterek neşretmiştir.³² Seyyid Emir Ali Melihâbâdî (1858-1919) de Urduca Sahih-i Buhari Şerhi yapmış ve *Fetevâ-yı Hindiyîye*'yi (Fetevâ-yı Alemgiriyye) Urduca'ya çevirmiştir.³³ Ahmed Hasan Dihlevî (1842-1920), Vahidüzzaman Han (1850-1920), Senaullah Amritsarî (1868-1948) ve daha pek çok Ehl-i hadis ekolü mensubu alim Kur'an ve hadisle ilgili Urdu dilinde neşriyat yapmıştır. 1867 yılında Diyobend kasabasında kurulan Dârülulûm-i Diyobend ve buraya bağlı medreselerde yürütülen Kur'an programları sayesinde onlarca büyük Kur'an mütercimi ve müfessiri yetişmiştir.³⁴ Haydarabad Nizamlığı'nın desteğiyle İslâmî ilimler büyük ivme kazanmış ve Urdu dilinde sayısız çalışmalar yapılmıştır.

s.104. Urducanın önemini kavrayıp onu öğrenen ve bu dilde eserler veren batılılarla ilgili olarak Dr. Cemil Câlîbî geniş bir liste vermektedir (bk. *Târih-i Edeb-i Urdu*, II, 1061-7).

31 Şattari, age., s. 412.

32 Ayrıntılar için bk. Halid Zaferullah Daudi, *Şah Veliyyullah Dehlevî'den Günümüze Pakistan ve Hindistan'da Hadis Çalışmaları*, İnsan Yayınları, İstanbul 1995, s. 184; Birişik, Abdulhamit, *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2001, s. 150-151.

33 Birişik, age., s. 127.

34 Bu çalışmaların bir listesi için bk. Birişik, age., s. 174-177.

III- XVIII-XX. YÜZYILDA YAPILAN KUR'ÂN TERCÜMELERİ VE TEMEL ÖZELLİKLERİ

A. Şah Veliyyullah Dihlevî Ailesinin Kur'an Tercümeleri

Hint alt kıtasında Hadis ve Kur'an ilimlerinin yeniden canlanmasındaki en büyük pay Şah Veliyyullah Dihlevî'ye ve çocuklarına aittir. Kur'an'ı *Fethu'r-rahmân fî tercü-meti'l-Kur'ân*³⁵ adıyla Farsça'ya tercüme eden Şah Veliyyullah'ın *Kavânînu't-tercüme* adlı çalışması ve dinî eğitimde Kur'an'a vurgu yapması Kur'an'ın tercümesi alanına özel bir önem verdiğini gösterir.³⁶

1. Şah Refiüddin Dihlevî'nin Kur'an Tercümesi

Şah Veliyyullah'ın ikinci oğlu Şah Refiuddin Kur'an'ın tercümesini¹⁵³ küçük karde-şi Şah Abdulkadir'den önce yapmışsa da basımı daha sonra gerçekleşmiştir. Şah Refi-uddin'in tercümesi ilk olarak 1254/1838'da Kalküta'da sonra da müteaddit defalar farklı yerlerde basılmıştır.³⁸ Tercüme "tahte'l-lafz (satır altı)" yani, "ayetdeki kelimelerin altına çevirilen dildeki müteradifini koyma" usulüyle yapılmıştır. "Lafzî tercüme" diye de anılan usulle yaptığı tercümesinde mütercim Şah Veliyyullah'ın Farsça çevirisinden büyük oranda istifade etmiştir. Müterâdiflerin, anlaşılması oldukça zor olan Urduca ke-limelerden³⁹ seçilmiş olması çeviriyi hazırladığı dönemde dahi çoğunluğun anlamak-ta zorlanacağı bir hâle sokmuştur.⁴⁰ Çevirinin bu tarzı ona "luğatu'l-Kur'ân" özelliği kazandırmıştır. Bu türden bir tercümenin, okuyucu akıcılığı kaybedeceği için önemli sakıncaları vardır. Ancak yine de karşılıklar iyi seçildiği takdirde Kur'an'ın manalarına nüfûz etme açısından birtakım faydaları olduğu söylenebilir. Müteaddit kaynaklarda bu tercümenin özellikle kültürlü kesime hitap ettiği belirtilmiştir. İşte bu nevi bir oku-yucu da, Kur'an'ı lafzî tercümesinden anlamaya çalışırken Kur'anî kavramlardan kop-mayacağı için, sağlam bir Kur'an bilgi ve kültürü oluşabilir.⁴¹ Şah Refiüddin'in tercü-mesi sonraki dönemlerde pekçok Kur'an (tercümesi) tarafından örnek alınmış ve bazı tefsirlerin içinde meâl olarak aynen basılmıştır.

35 Bu tercüme Gulam Mustafa el-Kâsımî'nin düzeltmeleriyle Sindî Edebî Board tarafından yeniden basıl-mıştır (Haydarâbâd (Sind) 1401/1980-1) Şah Veliyyullah bu tercümenin kenarına bazı âyetlerin tefsir-lerini yazmış ve müşkil yerleri açıklamıştır. Bu haşiyeler daha sonra kitabı şekil almıştır (tanıtımı için bk. Kidvâî, *Hindustânî Mufesssîrîn*, s. 227-8). Eser Türkçe ve Arapça'ya da çevrilmiştir (bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, İstanbul 1974, II, 722).

36 Şeyh Muhammed İkrâm, *Rûd-i Kevser*, Lahor 1992, s. 554.

37 Çevirinin bizzat kendisi tarafından mı yoksa talebesi Seyyid Necef Ali tarafından mı hazırlandığı husu-su tartışmalıdır. Özel Kur'an (tercümesi) derslerinin Seyyid Necef Ali tarafından not alınıp derlenmesi sonucu oluştuğu görüşü kuvvetlidir.

38 Detaylı bilgi ve kaynaklar için bk. Birışık, *age.*, s. 67.

39 Dil özellikleri ve kullanılan yabancı lafızların mahiyeti için bk. Kâdirî, Muhammed Eyyüb, *Urdu Nesr ki İrtikâ meyn Ulemâ ka Hissa*, Lahor 1988, s. 63-9.

40 Şattârî, *age.*, s.159-60; Sâliha, *age.*, s.197; Rizvi, *age.*, s. 104.

41 Şattârî, bu tercümeden örnekler vermekte ve diğer tercümelerle mukayese etmektedir (bk. *Urdu Te-râcim*, s. 159-82).

2. Şah Abdulkadir Dihlevî'nin Kur'an Tercümesi

Hint alt kıtasındaki Kur'an tercüme tarihinde Şah Abdulkadir Dihlevî'nin (1753-1814) Kur'an tercümesi⁴² bir kilometre taşı mesabesindedir. O bu tercümesini yoğun bir mesai ile 12 (başka bir görüşe göre 14 veya 18) yılda tamamlamış (1205/1790),⁴³ gelen talep üzerine de tercümenin ardından *Mûzihu Kur'an* adıyla çok kısa bir tefsir yazmıştır.⁴⁴ Şah Abdulkadir'in bu iki eser dışında çalışması yoktur. Ömrünü bu tercümeyle hasretmiştir denilse yeridir. Tercüme ilk olarak 1245/1829, (2. Kalkûta 1253/1837) yılında Kalkûta'da tabedilmiş ve baskısı günümüze kadar müteaddit defalar tekrarlanmıştır.⁴⁵ Tefsirle birlikte ise ilk olarak Delhi 1307/1889 yılında basılmıştır.

Urduca Kur'an çevirileri tarihinde Şah Abdulkadir'in Kur'an tercümesinin bir ilk olarak kabul edilmesinin ana sebebi daha önce yapılan tercümelerin ya birkaç sûre ile sınırlı kalması ya da dil ve üslûp bakımından genele hitap etmemesidir. Tercümenin, Urdu dilinin iyice geliştiği, kullanımının arttığı, istilahlarının oturduğu bir dönemde ve uzun bir zamana yayılarak hassas bir şekilde hazırlanmış olması mükemmelliğinin en önemli sebeplerindendir. Nitekim bu çalışma, hem geldiği aileye ve müellifin kendisine olan güven hem de dilinin güçlülüğü, üslubunun kolaylığı ve akıcılığı sebebiyle büyük oranda benimsenmiştir. Şah Abdulkadir'in Kur'an tercümesi ne bugün ülkemizdeki yaygın çevirilerde olduğu gibi ayetlerin uzun cümlelerle tercümesi gibi ne de eski Türkçe'de⁴⁶ ve birtakım Urduca tercümelerde olduğu gibi satır altında kopuk kopuk lafız tercümeleri gibidir. Bu çalışmada ayetler manalı parçalara bölünerek "bâ muhâvere ve rozmerre (anlaşılabilir salim günlük konuşma dili)" denilen bir tarz ve ifade seviyesi ile tercüme edilmiştir. Kurulan cümleler okuyucuya ayetin tercüme edilen bölümleriyle ilgili olarak doyurucu mana bütünlüğü verecek şekildedir.⁴⁷ Bu tarz bir tercümede ulemanın, ayetlerin ona nazîre çağırışını yapacak tarzda tam bir bütünlük içerisinde diğeri bir dilde ifadesini hoş görmemeleri etken olmuştur denilebilir.⁴⁸ Şah Abdul-

42 Anlatıldığına göre Şah Abdulkadir rüyasında Kur'an'ın kendisine nazil olduğunu görür. Rüyasını ağabeyi Şah Abdülazîz'e anlatır. O da vahiy Hz. Peygamber'in risaleti ile sona ermiş olduğundan bunun Kur'an'a hizmet etmek anlamında yorumlanabileceğini ve kendisinin Kur'an'a büyük hizmeti dokunacağını söyler. Şah Abdulkadir'in Kur'an tercümesi bu rüyanın bir yorumu olarak kabul edilmektedir (bk. el-Hasenî, Abdülhay, *Nüzhetü'l-Havâtir ve behcetü'l-mesâmi'* ve'n-nevâzir, I-VIII, Haydarâbâd (Dekken) 1931-70, VII, 295).

43 Bk. Şattârî, *age.*, s. 144; Nevşehrevî, İmam Hân, *Terâcim-i Ulemâey Hadîs-i Hind*, Lahor 1992, s. 64; Şah Abdulkadir Dihlevî, *Tefsîru Mûzihu'l-Kur'an*, Lahor, ts., s. 2.

44 Muhammed Fâruk Han, *Şâh Abdulkâdir ki Kur'an Fehmî*, Lahor 1986, s. 20.

45 Yazma ve matbu nüshaları için bk. Kâsimî, Muhammed Sâlim v.dgr., *Câize-i Terâcim-i Kur'anî*, Diyo-bend 1968, s. 20-2; Şattârî, *age.*, s. 144-5; Ahmed Han, *Urdu Terâcim*, s. 133-53; Sâliha, *age.*, s. 175-7; *Muhtâr-ı Hak*, *agm.*, II, 232.

46 Bu tür Türkçe tefsirlerle ilgili bk. Hamidullah, Muhammed -Yaşaroğlu, Macit, *Kur'an Tarihi: Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Terceme ve Tefsirleri Bibliyografyası*, DİB Yayınları, Ankara 1991, s. 117-125.

47 Bu açıdan bir bakıma Elmalılı Hamdi Yazır'ın (ö.1942) *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsirindeki âyet tercümelerine benzer.

48 Sâliha, *age.*, s. 188. Benzer düşünceler yakın zamanlara kadar Türk dünyasında da olmuştur (Mesela bk Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul 1979, I, 8-9).

kadir'in tercümesinin dili oldukça akıcı olup kelimeler günlük dilden seçilmiştir. Halkın kullandığı kelimeler tercih edilmekle birlikte bu kelimelere Kur'an'ın mefhumunu ifade edebilmesi için zamam zaman yeni manalar yüklenmiştir.⁴⁹ Böylece Urdu dilindeki kelimelere kullanıldıkları yerli manaya ilaveten İslâmî bir renk verilmiştir. Bu yeni ilave mana Sanskritçe'den, dolayısıyla Hinduizm'den etkilenen eski mananın yerini aldığından dilin kavramlar düzeyinde İslâmlaşması da sağlanmıştır.⁵⁰ Urdu dili ve edebiyatı araştırmacılarından ve Pakistan dil kurumunun (Muktedir Kavmî Zübân) eski başkanlarından Dr. Cemil Câlîbi bunu Urdu dili için çok olumlu bir etki olarak görmekte ve "bu Kur'an çevirisi Urdu dili sözlüğü niteliğiyle bir hazine gibidir" demektedir.⁵¹ Sir Seyyid Ahmed Han da tercümeyi bu açıdan övmüştür.⁵² Türkçe çevirilerde de hassas Kur'anî kelime ve kavramlar için seçilecek karşılıklarda dikkatli olunması aynı sonucu verebilir ve dilimizdeki kelime ve kavramlardaki anlam kaymalarını bir ölçüde önleyebilir.

Şah Abdulkadir çoğunlukla lafzî tercümeyi tercih etmemiş; çok söz sarfederek çalışmanın kabarık hâle gelmemesi için de imkân nisbetinde az fakat kolay anlaşılır kelimeler kullanmıştır. Urduca gibi köklü bir geçmiş olmayan bir dilde böylesi bir işi yapmanın zorluğunu bir kez daha hatırlamalıyız. Çeviride Şah Refiuddin'in tercümesinin aksine mümkün mertebe Arapça ve Farsça kelimelerden uzak durulmuş, ancak bu kelimeler ya çok bilinip kullanılıyorsa ya da yerlerine Urduca'da doyurucu karşılık bulunamıyorsa kullanılmışlardır. Şah Abdulkadir'in tercümesinde az kelime kullanılmaya özel gayret gösterilmiş, mana anlaşılıyorsa lüzumsuz uzatmalarda bulunulmamıştır. Meselâ Şah Refi'uddin'in Kur'an tercümesi ile yapılan bir mukayeseye göre Şah Abdulkadir tercümesinde Yusuf sûresi ayet 43-51'de (dokuz ayet) kırk, Leheb sûresinde ise üç kelime daha az kullanmıştır.⁵³ Kur'an kitap üslûbuyla değil de takrir ve hitap üslûbuyla indiği için mütercim eserinde bu özelliği büyük bir başarı ile yansıtmıştır.⁵⁴ Tercümeyi yeniden düzenleyen Şeyhü'l-Hind Mahmud Hasan'ın "Şah Abdulkadir sahih konuşma ve hitap diline göre yaptığı Kur'an çevirisinde, ayetlerin nazmını, kelimelerin tertibini ve luğavi manalarını o derece güzel yansıttı ki ileri derece bir şey söylemekten çekiniyorum ama şu kadarını söyleyeceğim: Bu bizim gibilerin işi değildir" sözü onda beşer takatini zorlayan bir başarının ortaya konulduğuna işaret etmektedir.⁵⁵ Tercümede sözlük manası aynı olan Kur'anî lafız ve istılahlara her yerde aynı karşılık verilmemiş duruma ve siyak-sibaka göre değişik karşılıklarla tercüme edilmiştir.⁵⁶ Bu husus Türkçe Kur'an tercümelerinin bir çoğunda maalesef ihmal edilmektedir.

49 Tercümede kullanılan kelime ve deyimler konunun mütehasşislerinden Muhammed Eyyüb Kâdirî tarafından bütün yönleriyle analiz edilerek dil açısından değerlendirilmiştir (bk. *Urdu Nesr*, s. 47-59).

50 Kur'an tercümeleri sebebiyle Urdu diline giren yeni kelimeler ve konunun boyutları için bk. Seyyid Ahmed Han, *Makâlât*, VII, 255; Han, Gulam Mustafa, "Urdu meyn Kur'anî Muhâverey", *Seyyare Dacist (Kur'an Number)*, Lahor 1988, II, 301-4.

51 Örnekler için bk. Calibî, *Târih-i Edeb-i Urdu*, II, 1055, 1059.

52 Muhammed Fâruk Han, *Şâh Abdulkâdir ki Kur'an Fehmî*, Lahor 1986, s. 21.

53 Şattârî, *age.*, s. 162; Sâliha, *age.*, s. 189; bk. Calibî, *Târih-i Edeb-i Urdu*, II, 1056-7).

54 Sâliha, *age.*, s. 174 (meselâ bk. Ra'd, 26).

55 Müzihu Furkân, Medine 1989 (Şebbir Ahmed'in tefsiri ile birlikte), *Mukaddime*, s. 2.

56 Mahmud Hasan, *Müzihu Furkân*, *Mukaddime* s. 4, 6; Sâliha, *age.*, s. 181. Mesela namaz kılmayı em-

Kur'ân üslûbunun bir parçası olarak manayı zenginleştiren takdim ve tehirler Şah Abdulkadir'in tercümesinde dilin mücade ettiği oranda aynen gösterilmiş ve Kur'anî vurgu korunmaya çalışılmıştır.⁵⁷ Yer yer ayetin lafzî tercümesi yerine Urduca'da nasıl ifade edilmesi gerekiyorsa o şekilde tercüme edilmiştir. Çeviriye bütüncül bir bakışla bakıldığında görülür ki Şah Abdulkadir, âdeta Kur'an'ı önce çok geniş olarak tefsir edip müşkil lafızların medlûlünü ortaya koymuş ve daha sonra bu medlûla uyan ve titizlikle seçilen Urduca kelimeyi ve ifade tarzını tercümesinde kullanmıştır.⁵⁸ Bunu Seyyid Süleyman Nedvî'nin "Şah Abdulkadir'in Kur'an çevirisi ve tefsirinde başarılı olmasının sırrı Kur'an'ı anlamak için büyük zaman ve çaba harcamasında gizlidir." sözü açıkça desteklemektedir.⁵⁹ Şah Abdulkadir'in Kur'an tercümesini müteakip bazı açıklayıcı haşiyele yazdığından ve bunun daha sonra *Mûzihu Kur'an* adıyla neşredildiğinden sözetmiştik. Böyle bir tefsire neden ihtiyaç duyduğu konusu çok açık değildir. Bazıları Şah Abdulkadir'in, Kur'an'da, ne kadar iyi tercüme edilirse edilsin, başka bir dilde ifadesi bir hayli güç olan ifadelerin bulunması sebebiyle kısa tefsir yazdığına kanidir. Böylece o, bu nevi lafız ve ayetlerin tercümesinde düşmüş olabileceği hataları kısa tefsirle giderme yoluna gitmiştir.⁶⁰ Kur'an'ı anlamada tercümenin tek başına yeterli olmayıp bir hocaya ihtiyaç duyulacağını Şah Abdulkadir'in kendisi de "Her Hindistanlıya bu tercüme yoluyla Kur'an'ın manaları açığa çıkacaktır; ancak yine de hocaya ihtiyaç vardır" sözleriyle ifade etmiştir.⁶¹

Bu tercüme sonraki dönemlerde pek çok tercüme kaynağı olduğu gibi birçok tefsirde de kullanılmıştır. Bölgede yaptığı tesire binaen İngiliz misyoner Papaz T.P. Hugh tarafından misyonerlere kolaylık olsun diye latin harflerine de aktarılmış, ön söz ve giriş yazılmış, misyoner E.M.Wherry tarafından eklenen bir indeksle birlikte 1876 yılında Ludyâne'deki Mission Press'de basılmıştır.⁶² Sir Seyyid Ahmed Han Tefsirü'l-Kur'ân'ında küçük değişikliklerle bu tercümeyi kullanmıştır.⁶³ Siddık Hasan Han Kannevcî *Tercümânü'l-Kur'ân* adını verdiği geniş tefsirinde bu Kur'an tercümesini almıştır.⁶⁴ Ahmed Hasan Dihlevî ise Şah Veliyyullah Dihlevî ve iki oğlunun tercümelerini almış kendisi de *Ahsenü'l-fevâid* isimyle bazı açıklayıcı notlar ilave ederek bu üç eseri birlikte *"Tîn Tercemôn Vâlâ Kur'an (Üç Tercümeli Kur'an)"* adıyla neşretmiştir (Delhi

reden âyetlerden Bakara 3, Lokman 4 ve Beyyine 5'de geçen *يقيمون* ve *يقيم* kelimeleri normal olarak Urduca'daki *نماز پarna* (namaz parnâ) fiiliyle tercüme edilebilirken o önce ve sonrasını dikkate alarak âyetleri üç ayrı şekilde tercüme etmiştir.

57 Mahmud Hasan, *age.*, *Mukaddime*, s. 3; Sâliha, *age.*, s. 181.

58 Bu inceliğe işaret edebilecek misaller için bk. Mahmud Hasan, *age.*, *Mukaddime* s. 5.

59 Kâsimî, *Mehâsin*, s. 21.

60 Şattârî, *age.*, s. 178.

61 bk. Mahmud Hasan, *age.*, *Mukaddime* s. 2.

62 Şattârî, *age.*, s. 159; Eren, Halit-Binark, Ismet, *World Bibliography of Translations of the Meanings of the Holy Quran: Printed Translations: 1515-1980*, İstanbul 1986, s. 531.

63 Sâliha, *age.*, s. 211.

64 *Tercümânü'l-Kur'an* ile Şah Abdulkâdir'in tercüme ve tefsirinin karşılaştırması için bk. Saeedullah, *The Life and Works of Muhammad Siddiq Hasan Khan Nawab of Bhopal*, Lahore 1973, s. 119-123.

1898, 1928).⁶⁵ Tercümenin dilinin anlaşılmasında çıkan zorluklar üzerine Şeyhu'l-Hind Mahmud Hasan Diyobendî (ö. 1920) 120 yıl sonra tercümeyi gözden geçirip sadeleştirilmiş ve bazı küçük değişiklikler yapmıştır. 1923'te *Mûzihu Furkân* adıyla basılan bu eser büyük beğeni topladığı için Suudi Arabistan Devleti hacılar için dağıttığı Kur'an meâlleri için Urdu dilinde bu çalışmayı seçmiştir. Şah Abdulkadir'in Kur'an tercümesini ilmî olarak inceleyen eserler de kaleme alınmıştır. Bu tercümenin Türkiye'deki ilim camiasına tanıtılması ve ondan istifadenin sağlanması için kapsamlı bir çalışma yapma zorunluluğu vardır.

B. Deputy Hafız Nezir Ahmed'in Kur'an Tercümesi

Büyük bir aileye mensup olan Nezir Ahmed (ö. 1331/1912) kendisini felsefe, matematik, dil ve edebiyat alanlarında yetiştirmişti. Dinî, millî ve ahlâkî romanları vardır. Hintli modernist Seyyid Ahmed Han'ın dostu olup benzer düşüncelere sahiptir. Üst düzey Devlet memuriyetinde bulunduğu için Deputy lakabıyla şöhrat yapmıştır. Kur'an tercümesi "*Hamâil-i Şerif*", "*Garâibü'l-Kur'ân*", "*Kur'ân-ı Mecid Mütercem*" adlarıyla anılır. Nezir Ahmed Hint alt kıtasında Kur'an'ı ilk defa tam cümleler hâlinde tercüme eden kişidir. Böyle bir tercüme hazırlamasındaki en önemli nedenin İngiliz misyonerlerinin müslümanlara yönelik faaliyetini etkisiz kılma ve halkın satır altı Kur'an tercümelerinden fazla istifade edememesi olduğu ifade edilir.⁶⁶ Tercümesinde tam cümleler kullanması ve bazı hatalar bulunması sebebiyle özellikle geleneksel medrese ekolleri tarafından çok ciddi bir biçimde eleştirilmiş ve Kur'an çevirisi aleyhinde kitaplar ve risaleler yazılmıştır.⁶⁷ Nezir Ahmed'in tercümesinde ayetteki ifadeyi yanlış anlama sonucunda ortaya çıkan bazı yanlış çevirilere Şattari de dikkat çekmekte ve bunlara dair örnekler vermektedir. Tercümesinde bazı ağır Farsça, Arapça ve İngilizce kelimeler de kullanmıştır. Ancak kendisi Urdu dilini çok iyi kullanan biri olduğu için akıcı ve edebî tercümesi büyük rağbet görmüş ve muhtelif bölgelerde çok fazla sayıda baskısı gerçekleşmiştir (Delhi 1314/1896, 1316/1898, 1317/1899, 1319/1901, 1323/1905, 1325, 1347/1923...).⁶⁸

C. Vahidüzzaman Han'ın Kur'an Tercümesi.

Vahidüzzaman (1850-1920) Haydarabad Dekken'lidir. Ehl-i Hadis ekolüne mensup olup iyi bir eğitim alarak yetişmiştir. Sayısı yüze varan çalışmalarının büyük bir kısmı hadis kitaplarının tercümeleridir. Sıddık Hasan Han'ın teşviki ve maddî desteği sebebiyle kardeşi Bediüzzaman ile birlikte temel hadis kaynaklarının Urduca'ya tercümesi işini üstlenmişlerdi. *Tefsir-i Vahîdî* ile birlikte Kur'an ve tefsir ilmi ile ilgili eserlerinin

65 Bu çalışmanın muhtelif baskıları için bk. Ahmed Han, *Urdu Terâcim*, s. 37-38; Binşık, *age.*, s. 142.

66 Şattârî, *age.*, s. 464.

67 bk. Sâliha, *age.*, s. 243-244; Şattârî, *age.*, 460-470.

68 Ahmed Han, *age.*, s. 257-261.

sayısı beştir.⁶⁹ Kur'an tercümesinin adı *Mûzihatu'l-furkân* olup Kur'an-ı Mecid Mütcerem olarak da anılır. *Tebvîbu'l-Kur'ân li Zabti Mezâmini'l-furkân* adlı eserinde Kur'an-ı Kerîm, konularına göre tertib edilmiştir. Vahîduzzaman'ın bu iki ciltlik ciddi tasnifinde gerek Kur'an ve gerekse Kur'an dışındaki kitaplar taranarak seçilen ana konular 101 baba taksim edilmiş ve Kur'an ayetlerinden bu bablara uygun olanlarının Urduca meâlleri ilgili babların altına sıralanmıştır. Bu eser İngiliz eğitim sisteminin menfi etkisi altında kalan gençlerin Kur'an üzerine sistemli bir şekilde eğilerek itikatlarını tashih etmeleri için tasnif edilmiştir.⁷⁰

Kur'ân Tercümesi *Mûzihatu'l-furkân* ilk defa 1903 (1321) yılında Lahor'daki Matba'a-i Ahmedî'de basılmıştır.⁷¹ Vahidüzzaman Han tercümedeki müşkil yerleri açıklamak için *Tefsir-i Vahidî* adıyla kısa bir tefsir yazmış olup bu ikisi tek cilt içerisinde basılagelmektedir. Tercümede kullanılan dil oldukça sade ve ilmidir. Kendisi Arapça'dan Urduca'ya yaptığı tercümeler ile şöhret yaptığından tercüme tekniği bakımından fevkalâde başarılıdır. Tercüme tarzı olarak Şah Abdulkadir Dihlevî'ye yakın bir tarz benimsemiş, ayetlerin tercümesini kendi içerisinde bütünlüğü olan parçalar hâlinde yapmıştır. Ancak tertib olarak ayetlerdeki kelime sırasını almamış, Urdu dilindeki ifade kolaylığına dikkat etmiştir. Bu sebeple tercümede okunma anında bir kopukluk hissedilmemektedir. Ayrıca ilave açıklamalar için parantez kullanmıştır.⁷² Meselâ Nahl sûresi ayet 93'ü:

ولو شاء الله لجعلكم امة واحدة ولكن يضل من يشاء ويهدي من يشاء ولتسئلن عما كنتم تعملون "Ve eğer Allah dilese siz (hepiniz)i bir tek ümmet yapardı (herkesin dinî ve mezhebi bir olurdu). Fakat o kimi dilerse onu sapkın yapmakta, kimi de dilerse yola getirmektedir. Ve siz, dünya üzerinde yaptıklarınızdan (kıyamette) kesinkes sorulacaksınız." şeklinde tercüme eder.

D. Pir Kerem Şah Ezherî ve Kur'an Tercümesi

Pir Kerem Şah Ezherî (1918-1997) hem geleneksel medrese eğitimini almış hem de Ezherî bitirmiştir. Pakistan'ın tasavvuf bakımından etkili bir ailesinden gelmektedir. Birelvî ekolüne mensup olmasına rağmen cemaat taassubu azdır. Kendisi ile 1994 yılında yaptığımız görüşmede bize, 5 ciltlik tefsiri olmasına rağmen işin başında tefsir yazmak için yola çıkmadığını, asıl gâyesinin bir Kur'an tercümesi hazırlamak olduğunu

69 Kur'an ve tefsirle ilgili eserlerinin tamamı basılmıştır (bk. Çiştî, age., s. 113-65).

70 O çok önemsedığı bu derlemesinin hazırlanış gâyesi hakkında şöyle der:

"...O vakit ben. iman ehlini koruyup muhafaza etmek için Rabbimin ilhâmıyla Kur'an'ı konularına göre bablara bölerek bir eser vücûda getirmenin faydalı olacağı kanâatine vardım. Bu şekilde ilk olarak isbât-ı Bârî, tevhid ve sıfât-ı İlâhî ile ilgili âyetleri bir araya getirdim. Ardından inanç konularını, nübüvveti, fikhî hükümleri, kasas ve emsâli, ahlâk ve diğer müteferrik konuları bab başlığı yaptım. Kur'an'ı bu şekilde tertip etmekteki gâyemiz şuydu: Eğer küçük yaştaki çocuk ve gençlerimiz baştan üç dört babı anlayarak okurlarsa akidelerini sağlamlaştırıp kendilerini İslâm muhâliflerinin sapırtıcı düşüncelerinden koruyabileceklerdi..."(bk. Vahidüzzaman, *Tebvîbu'l-Kur'an*, Lahor 1983, I, 6-7).

71 Sâliha, age., s. 272-3; Ahmed Han, age., s. 265-6.

72 Saliha, age., s. 273-277.

nu ifade etmişlerdir. Onu Kur'an tercümesi hazırlamaya iten sebebin ise, hem "bâ mu-hâvere" hem de "lafzî" tercümelerin okuyucuya tam manasıyla faydalı olamaması, bu iki metodun iyi yönlerinin alınarak mezc edilmesi ve noksan kalan yerlerin ikmâli sonucunda iyi bir tercüme ortaya çıkarılabileceği düşüncesi olduğu söylenmiştir. Ona göre diğer önemli bir husus, bazı Kur'an lafızları üzerinde derinliğine araştırma yapılmadan zahiri manasıyla tercüme edilmesidir. Meselâ Fâtihâ sûresindeki رب العالمين ter-kibi Urduca tercümelerin çoğunda "...âlemleri yetiştirip terbiye edene..." ve "...âlemlerin sâhibine ..." gibi tercüme edilmiştir. Halbuki "Rab" kelimesi mastardır ve asıl manası "تَبْلِيغُ الشَّيْءِ إِلَى كَمَالِهِ حَسَبَ اسْتِعْدَادِهِ الْأَزَلِيِّ شَيْئًا فَشَيْئًا" Bir şeyi ezeli istidadına göre adım adım en üst nokaya, kemâle ulaştırmaktır" metninde açıklanmıştır. Buna göre ayetin mânası "[Bütün hamdler] âlemlerin tamamını kemâl mertebesine kadar ulaştırana [olsun]" demek olur. Aynı durum Fetih sûresinin ilk iki ayetinde de görülmektedir. Fetih hâdisesi ile Resûlullâh'ın (s.a.) geçmiş gelecek günahlarının bağışlanması arasında bir ilgi göremeyip konuyu bir süre araştıran Pîr Kerem Şâh şu sonuca ulaşır: ذنب ولهم علي ذنب فاخاف أن يقتلون "günah" demek olmayıp, "suç zannı, suç isnadı ve ilzâmı" manasını da tazammun eder. Buna göre Fetih sûresinin ilk iki ayeti "Yakînen, biz sana muhteşem bir fetih verdik tâ ki Allah senden, üzerine (gerek hicretten önce ve gerekse hicretten sonra) getirilen il-zamları (atılan suçları) uzak kılsın..." demek olur.⁷³ Böyle olunca da Kerem Şâh Mekke'nin fethi ile ayetin geri kalan kısmı arasındaki mana kopukluğunu gidermiş olur.⁷⁵ Pîr Kerem Şâh'ın müstakil olarak da basılan Kur'an tercümesindeki bazı yenilikler ve derinlik sebebiyle ilim çevreleri "Ziyâu'l-Kur'ân tefsirinin en büyük özelliği içindeki Kur'an tercümesidir" değerlendirmesini yapmıştır.⁷⁶ Kerem Şâh görüşmemizde, tercümesinin beğeni toplaması üzerine dostlarının ısrarını kıramayarak tefsir yazmaya başladığını ve ağır bir tempo ile tefsirin yazımını sürdürdüğünü ifade etmiştir.⁷⁷ Pîr Kerem Şâh gerek Kur'an tercümesinde gerekse tefsirinde çok akıcı bir Urduca kullanmıştır. Ayetlerin tercümesinde önceki lafzî ve satırlı tercümelerde olan kopukluk yoktur.

E. Ebü'l-A'lâ Mevdûdî ve Tercüme-i Kur'an-ı Mecîdî

Ebü'l-A'lâ Mevdûdî Haydarabad Dekken doğumludur (1903-1979). Kendisini özel olarak yetiştirmiş bir ilim ve fikir adamıdır. Mevdûdî'nin Kur'an tercümesi 1969

73 eş-Şu'arâ 26/14.

74 [Yani, müşrikler onu yeni bir din uydurmakla, insanları yoldan çıkartmakla ve sapıtmakla suçluyorlardı. Halbuki o Allâh'a iftira atmamış, ve Allâh'ın desteğiyle iki kişi olarak çıktığı Mekke'ye koca bir ordu ile gelmişti. Böylece müşriklerin iftirâları boş çıkmış oldu].

75 Onun Kur'an tercümesiyle ilgili bazı görüşleri Hafız Ahmed Bahş'ın makâlesinde de yer almaktadır. "Ziyâu'l-ümmet Ek İnkılâb Âferîn Şahsiyyet", *Makâlât (Pîr Kerem Şâh Ezherî)*, Lahor 1990, 72-6). Ancak Keremşahın bu tercihi özellikle cemaatinin Hz. Peygamber sevgisine dayalı olarak yapmıştır. Buna rağmen başarılı bir tevcih olarak gözükmetedir. Esed bu tercihi yapmaz.

76 Ahmed Bahş, *agm*, 76.

77 *age*, 71.

yılında tabedilmiştir.⁷⁸ Çalışmasında hedef olarak orta tabakanın Kur'an'ın mefhumunu anlamalarını sağlamayı ve Kur'an'ın insanlar üzerinde oluşturmak istediği tesiri meâl ve tefsir yoluyla onlar üzerinde oluşturmayı seçmiştir.⁷⁹ Mevdûdî okuyucusu üzerinde, Kur'an'ın ilk nazil olduğundaki muhataplarına yaptığı te'siri yaptırmak için bölgede yaygın olan tercüme ve tefsir usûlünü terketmiş ve kendisine göre bir usûl geliştirmiştir. İlk olarak lafzî⁸⁰ tercüme yerine serbest tercümeyi tercih ederek Kur'an'ın akıcılığını ve akıcılık sebebiyle oluşan dinamik manayı yansıtmak istemiştir. Nasıl ki Arapların büyük bir kısmı Kur'an'ın üslûp ve belâğatına hayran olup ona teslim olmuşlarsa aynı etki bir ölçüde Urduca ile sağlanmaya çalışılmıştır. Mevdûdî "Arabî-i mübîn ile inen Kur'an'ı Urdû-i mübîn ile yansıtmaya çalıştım, konu Kur'an olduğu için de çok dikkat ettim" demiştir.⁸¹

Mevdûdî Kur'an tercümesinde ayetleri tek tek tercüme etme yerine aralarında anlam birliği olan ayetleri gruplamış ve harmanlayarak tercüme etmiştir. Bu sebeple ayetlerdeki tek tek lafızların karşılığını çeviri metninde bulmak bazen mümkün olmaz. Ancak bu sayede ayetler arasındaki irtibatlar daha sağlam kurulmuş, kopukluklar giderilmiş ve okuyucuya daha net bir tablo sunulmuştur. Eğer ayetler tek tek alındığı takdirde anlam tamamlanıyorsa ayetleri bölme gibi bir ihtiyaç duymamıştır. Meselâ Hud sûresini (1-4, 5-6, 7-8, 9-11, 12, 13-14, 15-16, 17, 18-24, 25-31, 32-34, 35, 36-37, 38-39, 40-41, 42-43, 44, 45-47, 48, 49, 50-52, 53-57, 58, 59-69, 61, 62, 63-64,102-108, 109, 110-115, 116-119, 120-123) şeklinde bölerek tercüme etmiştir.

Tefhîmü'l-Kur'ân adlı eserindeki tercüme ana hatlarıyla aynı olup ayetleri gruplandırma bakımından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu sebeple tefsirindeki tercümede büyük gruplar daha azdır. Tefsir ettiği grup büyük olsa da bunları bölerek tercüme etmiştir. Ne yazık ki Tefhîmü'l-Kur'ân'ın Türkçe tercümelerinde ayetlerin meâlleri Mevdûdî'nin meâllerinden aktarılmamış, Ali Bulaç'ın meâli verilmiştir. Bu ise zaman zaman meâl ile tefsir arasında çelişkilerin ve uyuşmazlıkların doğmasına neden olmuştur. Başka bir yayinevi tarafından yapılan tercümede ise Mevdûdî'nin meâli aktarılmaya çalışılmış ancak bunda da tam muvaffak olunamamıştır.

IV- DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Hint alt kıtası büyük İslâm dünyası içerisinde Türk dünyasına ve Türkiye'ye anlayış olarak en çok benzeyen ve en yakın olan yerdir. Bu bölgede Türkler'in uzun yıllar hüküm sürmesi, hâkim dil olan Urduca'nın Türkler tarafından oluşturulması ve dilin yapısı itibarıyla Türkçe'ye benzemesi, fikhî mezhep olarak çoğunlukla Hanefi olmaları

78 Kur'an tercümesinin baskıları için bk. Ahmed Han, *Urdu Terâcim*, s. 29-31.

79 Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Lahor 1991, I, 6.

80 Satır altına âyetteki kelimelerin karşılığı verilerek yapılan tercüme şekli. Mevdûdî lafzî tercümenin bazı iyi yönlerini itiraf etmekle birlikte pek çok eksikliği bulunduğunu, üstelik bu tarzda piyasada pek çok tercüme bulunduğunu ifade etmiştir (bk. *Tefhîmu'l-Kur'an*, I, 7).

81 *age.*, I, 7, 10.

gibi sebepler o bölgeye olan ilgimizi artırmamız gerektiği sonucunu doğurmaktadır. Hint alt kıtasında Kur'an tercümeleri ve Kur'an'a yönelik Batılı güçlerin uzun yıllar devam eden menfi tesiri sonucunda kendisini göstermişti. Şu anda Batı dünyası ile en çok ilişki içerisinde olan müslüman ülkesi olarak Türkiye gözükmektedir. Gençlerimizi ve insanımızı kendi dininin kaynağı olan Kur'an ile tanıştırmak, Kur'an'a olan ilgisini artırmak ve Batı'nın menfi dinî, felsefî ve ahlâkî düşüncelerinin tesirinden korumak için sağlam Kur'an meâl ve tefsirlerine ihtiyacımız vardır.

Bütün bu sebeplerden dolayı Hint alt kıtasında yapılan Kur'an tercümelerini görmemezlikten gelemeyiz. Unutmayalım ki Batı dillerinden Türkçe'ye aktardığımız Kur'an tercümelerinden *Aziz Kur'an*'ın hazırlayıcısı bir Hintli olan Muhammed Hamidullah, Kur'an *Mesajı* adıyla Türkçe'mize kazandırılan tercümenin hazırlayıcısı müslüman olduktan sonraki hayatının en verimli yıllarını Hindistan'da geçiren ve İslâmî düşüncesini burada şekillendiren Muhammed Esed'dir. Ülkemizde en çok okunan tefsirlerin biri olan *Tefhîmü'l-Kur'ân*'ın müellifi de annesi Türk babası ise Orta Asya kökenli (muhtemelen Türk) olan Mevdûdî'dir.

O hâlde ülkemizdeki ilim adamları kenarda dolaşma yerine kaynağa inmeli ve Urdu dilinde yazılan Kur'an meâl ve tefsirlerine zaman ayırmalıdır. En azından bunlardan istifade etme gibi bir ilmî mesainin içerisine girmeliler. Tebliğimin sonuç cümlesi olarak şunu söylemek isterim ki Şah Abdulkadir Dihlevî'nin Şeyhü'l-Hind Mahmud Hasan tarafından yeniden düzenlenen Kur'an tercümesini dilimize aktarmakla işe başlamalıyız. Üstelik Şeyhü'l-Hind Mahmud Hasan bu meâli I. Dünya Savaşı yıllarında bizim meşhur Malta Sürgünleriyle birlikte Malta'da sürgün hayatı yaşarken ikmal etmiştir. Bu doğumunun 300. yılını idrak ettiğimiz büyük alim Şah Veliyyullah Dihlevî'ye de bir vefa borcunun ifası olacaktır.